

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ШЕВЧУК ТАРАС ІГОРОВИЧ

УДК 343.97

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ
ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ
У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, доцент
Гумін Олексій Михайлович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Бурдін Володимир Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, заступник декана юридичного
факультету;

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Женунтій Володимир Іванович,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
проблем організаційного, правового та кадрового
забезпечення діяльності ОВС
Навчального наукового інституту управління

Захист відбудеться « 5 » грудня 2013 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розісланий « 31 » жовтня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена необхідністю вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості.

Українська держава головним своїм пріоритетом, найвищою соціальною цінністю визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку. Складовою концепції розвитку українського суспільства є сучасна державна політика запобігання злочинності. Зазначимо, що тривалий час у центрі уваги вчених були проблеми боротьби зі злочинністю, існування яких переважно пов'язували з містами, але насправді вони виявляються і в сільській місцевості, яка становить переважну частину території України. І в містах, і у сільських населених пунктах відбулися величезні зміни, спричинені загальними процесами переведення економіки на ринкову основу. Соціально-економічні перетворення в державі, попри певні позитивні зміни, також частково спричинили у сільській місцевості зниження народжуваності, відтік працездатного населення в міста, особливо за кордон. Майже повністю зруйновано матеріально-технічну базу більшості сільських господарств, соціальну інфраструктуру села, підвищився рівень безробіття. Вказані негативні процеси цілком закономірно виявилися в насильницькій злочинності.

Сьогодні в Україні законодавчо не визначено поняття чи перелік насильницьких злочинів, тому для дослідження ми виокремили групу насильницьких злочинів, які посягають на основоположні цінності людини, а саме – життя та здоров'я. Злочини, передбачені розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України проти життя та здоров'я особи, – поширене явище у сільській місцевості. Це також підтверджує кримінальна статистика. Незважаючи на тривалу боротьбу з такою злочинністю, кількість насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській переважає аналогічні показники у міській місцевості приблизно на 100%.

У різні періоди теоретичне дослідження насильницьких злочинів проти особи та запобігання їм здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені: С. М. Абельцев, О. М. Бандурка, А. Б. Блага, Л. Д. Гаухман, В. О. Глушков, В. К. Грищук, О. М. Гумін, І. Н. Даньшин, Л. М. Давиденко, О. М. Джужа, А. Е. Жулинський, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, І. П. Лановенко, В. Г. Лихолоб, В. В. Лунєєв, П. П. Михайленко, О. Є. Михайлов, В. О. Навроцький, В. Т. Нор, М. І. Панов, Е. Ф. Побігайло, Л. В. Сердюк, В. В. Сташис, Н. В. Яницька, В. І. Шакун та ін.

Дослідженню питань правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із злочинністю у сільській місцевості, присвячені роботи Ю. М. Антоняна, І. І. Вільсона, М. Н. Гернета, А. В. Заварзіна, В. В. Лунєєва,

С. С. Остроумова, Г. А. Пахомова, Е. Н. Тарновського, І. Я. Фойницького, К. К. Горяїнова, О. Б. Сорокіна, С. В. Тишкова та інших науковців.

Однак дослідження учених, які вивчали злочинність у сільській місцевості, були виконані переважно в минулому столітті та не охоплювали зміни, що виникли в суспільних відносинах на сучасному етапі. З часу опублікування наукових праць більшості зазначених учених істотно змінилися тенденції і структура злочинності в сільській місцевості, чинники, що впливають на неї, форми та методи протидії, а також нормативно-правова база, що регламентує діяльність правоохоронних органів. У цій ситуації вимагають переосмислення чимало теоретичних положень, на яких ґрунтується практика запобігання злочинним діянням, учиненим у сільській місцевості. Викладене визначило наукову потребу у здійсненні цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р., а також планами науково-дослідної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є виокремлення особливостей сучасного стану насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в сільській місцевості, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання органами МВС таким насильницьким злочинам в умовах сільської місцевості, вдосконалення законодавства та практики боротьби зі злочинністю у цій сфері.

Із метою дослідження узгоджено такі **задачі**:

- з'ясувати рівень, структуру, географію, динаміку та тенденції насильницької злочинності у сільській місцевості на сучасному етапі;
- подати характеристику особи сільського насильницького злочинця;
- подати характеристику особи – жертви насильницьких злочинів у сільській місцевості;
- визначити детермінанти, що сприяють поширенню насильницької злочинності у сільській місцевості;
- дослідити основи організації запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи в умовах сільської місцевості, а також обставини, що визначають специфіку цієї діяльності;
- сформулювати пропозиції щодо покращення превентивної діяльності ОВС з іншими суб'єктами запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з виникненням насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в сільській місцевості як соціального явища і діяльністю щодо запобігання їй.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості та запобігання їм.

Методи дослідження. Для досягнення обраної мети і вирішення задач дисертаційної роботи, з огляду на специфіку її предмета й об'єкта використано систему загальнонаукових і спеціальних методів.

Застосовано такі наукові методи: історико-правовий та порівняльно-правовий (для визначення стану дослідження проблеми насильницької злочинності у сільській місцевості (р. 1 пп. 1.1)); функціонального аналізу (на основі якого насильницька злочинність розглядається як динамічне явище (р. 1 пп. 1.1, 1.2)); емпіричний (р. 1 пп. 1.2, р. 2 пп. 2.1, 2.2, 2.3, р. 3 пп. 3.1, 3.2); пізнавальний (що дало змогу обґрунтувати провідне значення кримінологічних знань, умінь, навичок у здійсненні запобіжної діяльності органів внутрішніх справ (р. 3 пп. 3.1, 3.2); за допомогою системного методу визначено структуру суб'єктів запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості (р. 3 пп. 3.1, 3.2); метод аналогії (застосовувався під час формулювання пропозицій щодо виокремлення форм і методів взаємодії органів МВС з іншими суб'єктами запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості (р. 3 п. 3.2)); математичні методи опрацювання анкетних і статистичних даних (р. 1 пп. 1.2, р. 2 пп. 2.1, 2.2, 2.3, р. 3 пп. 3.1, 3.2).

Для вивчення насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості серед регіонів України обрано ті, де сільське населення переважає міські поселення, а саме: Тернопільську, Івано-Франківську, Закарпатську, Рівненську області. Також для дослідження обрана Львівська область, оскільки саме у ній проживає найбільша кількість сільського населення в Україні.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опитування за спеціально розробленими дисертантом анкетами для працівників правоохоронних органів, які обслуговують сільську місцевість, і для сільських жителів у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Закарпатській та Рівненській областях (опитано 300 працівників міліції та 300 місцевих жителів, усього 600 осіб).

Виокремлено та досліджено статистичні дані про стан, динаміку, структуру та тенденції насильницької злочинності у сільській місцевості вказаних областей за 2007–2011 роки. Вивчено матеріали кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених розділом II КК України, які були вчинені у сільській місцевості упродовж 2011–2012 років. Здобувачем проаналізовано вироки у кримінальних справах щодо злочинів, передбачених ст.ст. 115–145 Кримінального кодексу України, вчинених у сільській місцевості

і занесених до Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2009–2013 років (понад 200 вироків).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що предметне кримінологічне дослідження насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості в сучасних умовах на монографічному рівні здійснюється вперше. Дисертація виконана з урахуванням специфіки показників насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості. На основі цього запропоновано рекомендації щодо вдосконалення системи запобігання такій злочинності, виокремлено напрями превентивної діяльності з метою мінімізації окресленого явища.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано нові наукові положення й висновки, найбільш значущі з них такі:

уперше:

– на основі кримінологічного аналізу виокремлено особливості насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості з урахуванням соціальних, економічних, демографічних, історичних і географічних чинників. Наприклад: 1) питома вага насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості переважає відповідні показники міської. В середньому така перевага у загальній структурі злочинності становить майже 100%; 2) кримінологічні портрети злочинця та жертви насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості часто збігаються, за винятком того, що жертви характеризуються дещо старшим віком і більшою кількістю осіб жіночої статі; 3) умисні насильницькі злочини проти життя та здоров'я в основному вчиняються стосовно знайомих осіб, частка злочинів, учинених щодо незнайомих у селах, значно нижча, ніж у містах;

– розроблено сучасний кримінологічний портрет насильницького злочинця у сільській місцевості. Це чоловік близько 30 років, місцевий житель, громадянин України, з середньою чи професійно-технічною освітою, знайомий з жертвою, який зловживає алкогольними напоями, може агресивно реагувати на зауваження чи непорозуміння, не має постійного джерела доходів, не працює, з нестабільним матеріальним становищем;

– подано кримінологічну характеристику жертв насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості: вони переважно знайомі або спільно проживали зі своїми кривдниками; характеризуються більшою схильністю до самостійного вирішення конфліктів, ніж до звернення по допомогу до правоохоронних органів (33%); більша частина жертв перед злочином вживала спиртні напої (часто зі своїми кривдниками); вчинення стосовно них злочину супроводжувалося провокуючою поведінкою з їхнього боку (21,3%). Зважаючи на значне поширення побутової насильницької злочинності в сільській місцевості, тут частіше, ніж у місті, потерпілі – члени сім'ї злочинця та інші родичі, сусіди, знайомі;

удосконалено:

– сучасні кримінологічні знання стосовно характерних детермінантів насильницької злочинності проти життя та здоров'я у сільській місцевості, визначальний вплив на яку мають алкоголізація населення та масове безробіття. Вказані детермінанти можуть переплітатися та характерні більшості злочинів, учинених проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості (41% та 66% відповідно);

– форми й методи діяльності органів МВС з метою підвищення якості запобігання злочинам. Пропонуємо 50% від численності штату помічників дільничних райвідділів МВС, які обслуговують сільську місцевість, обирати за поданням місцевих громад. Такі правоохоронці мають керуватися чинним законодавством і підпорядковуватися керівництву РВ (Г)УМВС. В основу слід покласти існуючий адміністративно-територіальний устрій України;

– групи заходів, які повинна охоплювати взаємодія суб'єктів запобігання злочинності з громадськістю: запровадження регулярної поінформованості і органів МВС з боку місцевих жителів про випадки насильницької поведінки, і населення про стан злочинності у їхньому регіоні, причини і умови вчинення насильницьких злочинів, дані про особу злочинців і потерпілих; запобіжні заходи та роль населення під час їх здійснення; пропагандистські заходи з використанням засобів масової інформації; розроблення програм навчання для сільських жителів засобам захисту від насильницьких посягань;

– з метою підвищення запобіжної функції кримінального закону та належної кваліфікації суспільно небезпечних діянь пропонуємо внести зміни до п. 10 ч. 1 ст. 67 КК України та викласти пункт 10 у такій редакції: *«вчинення злочину насильницьким способом або з особливою жорстокістю».*

Також, на нашу думку, доцільно доповнити ст. 67 КК України приміткою для усунення неоднозначного розуміння насильницького способу.

Пропонуємо викласти у такій редакції: *«Примітка: 1. Вчинення злочину насильницьким способом визнається у тому випадку, коли його скоєння супроводжувалося застосуванням насильства.*

2. Насильство – це умисне суспільно небезпечне діяння з метою завдання фізичних, психічних страждань чи смерті іншій людині»;

дістали подальший розвиток:

– знання про особливості взаємин між насильницьким злочинцем у сільській місцевості та його жертвою. Встановлено, що характерними особливостями взаємовідносин між жертвою та злочинцем, під час яких відбувається реалізація потенційної вразливості жертви, є: спільне вживання

алкогольних напоїв, переважна відсутність виражених мотивів на вчинення злочину, попереднє знайомство між собою. Не останнє місце в реалізації злочинного наміру посідає занепад моральних цінностей та психологічна напруга у сучасному суспільстві;

– підходи до організації запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості на загальнодержавному рівні та в роботі органів МВС як одного з основних суб'єктів такої діяльності, а саме: на загальнодержавному рівні – покращення соціально-економічного становища українських селян та антиалкогольна пропаганда, у діяльності органів МВС – підвищення мобільності працівників, які обслуговують сільську місцевість, вивільнення достатнього часу для вжиття превентивних заходів і зміна системи оцінки ефективності роботи практичних підрозділів;

– система здійснення запобіжних заходів. У комплексному запобіганні насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості доцільно проводити відповідну роботу за такими рівнями та напрямками: загальносоціальне запобігання, спеціально-кримінологічне запобігання, індивідуальне запобігання та віктимологічна профілактика. Належне виконання поставлених завдань з мінімізації злочинності в окреслених напрямках відповідними суб'єктами запобігання дасть змогу максимально ефективно організувати запобіжну діяльність у державі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування для розробки нового та вдосконалення чинного законодавства України, а також під час розробки комплексних програм із запобігання злочинності та подальших наукових досліджень. Розроблені рекомендації та пропозиції можуть бути використані:

– у сфері правотворчості – для розробки нового та вдосконалення чинного законодавства, спрямованого на запобігання та мінімізацію насильницької злочинності;

– у галузі організаційно-управлінських відносин – одержані теоретичні положення та результати дослідження можуть визначити найбільш важливі напрями діяльності правоохоронних органів щодо усунення причин і умов, які сприяють учиненню злочинів. Ці матеріали будуть необхідні для оптимізації діяльності органів внутрішніх справ, а також підвищення якості професійної підготовки практичних працівників;

– у правовиховній сфері – матеріали дисертації можуть бути використані у роботі правоохоронних органів для зміцнення їх позитивного іміджу та підвищення рівня правової культури населення;

– у сфері науково-дослідної діяльності – для подальшої розробки науково обґрунтованих положень, рекомендацій щодо вдосконалення механізму протидії насильницькій злочинності у сільській місцевості; під час розробки

науково-практичних рекомендацій для працівників ОВС та інших суб'єктів профілактики;

– у навчальному процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Віктимологія», «Конфліктологія», а також лекцій та окремих спецкурсів з указаної проблематики.

Особистий внесок здобувача полягає у виборі напряму дослідження, постановці проблеми, вивченні методології дослідження, визначенні мети, об'єкта, предмета дослідження, проведенні емпіричних досліджень, систематизації фактичного матеріалу, інтерпретації отриманих даних, формулюванні висновків і написанні тексту дисертації.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, викладені в дисертації, оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 2011 р.), матеріалах II Регіонального круглого столу «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 2011 р.), всеукраїнській конференції науковців та практиків «Теоретико-практичні механізми розбудови правової держави» (м. Львів, 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку законодавства України» (м. Запоріжжя, 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Напрями вдосконалення правового регулювання суспільних відносин» (м. Київ, 2011 р.), всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 2013 р.).

Публікації. Основні висновки та результати дослідження відображені у шістнадцяти наукових публікаціях, із них п'ять статей опубліковано у фахових виданнях України та дві – у збірниках іноземних держав, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, а також дев'яти тезах доповідей на різних наукових заходах.

Структура дисертації обумовлена предметом, метою і задачами дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок. Основний текст – 193 сторінки, список використаних джерел містить 218 позицій, розміщених на 20 сторінках, додатки – 54 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, основні задачі, об'єкт і предмет дослідження; розкрито його методологічні і теоретичні засади; висвітлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 **«Насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості як об'єкт кримінологічного дослідження»**, який складається з двох підрозділів, розглянуто питання історичного розвитку дослідження інституту сільської злочинності, поняття насильства, а також виокремлено сучасний стан і тенденції насильницької злочинності проти життя та здоров'я у сільській місцевості.

У підрозділі 1.1 *«Історичний аспект дослідження злочинності у сільській місцевості»* здійснено спробу розкрити генезис інституту сільської злочинності та ставлення соціуму до цієї проблеми. Досліджено, що на теренах сучасної України сільська злочинність окремо розпочала розглядатися на початку ХХ ст. Розглянуто кримінальне законодавство, що регулювало суспільні відносини, пов'язані зі злочинністю у сільській місцевості, а також форми та способи запобігання цьому явищу. Окреслено розвиток мережі науково-прикладних установ, що здійснювали дослідження кримінологічних проблем поширення злочинності. Проаналізовано праці сучасних учених, присвячені досліджуваній проблемі.

У підрозділі 1.2 *«Поняття, сучасний стан і тенденції насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості»* вивчено стан насильницької злочинності у сільській місцевості, розглянуто різні позиції щодо розуміння поняття насильства, кримінального насильства, сільської місцевості.

Досліджено особливості поширення та сучасний стан насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості. Встановлено, що: 1) у сільській місцевості більшості досліджуваних областей коефіцієнт інтенсивності насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи перевищує аналогічні показники у містах; 2) показники питомої ваги злочинів, передбачених ст. 115–145 КК України, в загальному в нашій державі були нижчі (3,6%), ніж в усіх досліджуваних областях: у Львівській – 3,8%, у Тернопільській – 4,4%, у Івано-Франківській – 4,6%, в Закарпатській – 5,9%, у Рівненській – 5%; 3) питома вага насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості переважала відповідні показники міської. У середньому така перевага у загальній структурі злочинності становила не менше 100%; 4) відповідно до отриманих результатів

у сільській місцевості серед злочинів проти життя та здоров'я особи найбільш поширено умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України). Такі дані підтвердились в обраних областях упродовж досліджуваних років; 5) умисні тілесні ушкодження різних ступенів та умисні вбивства чи погрози їх учинення разом охоплюють майже 90% від усіх учинених злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості.

Розділ 2 «Кримінологічний аналіз насильницьких злочинів проти життя та здоров'я у сільській місцевості» містить три підрозділи, у яких розглянуто питання кримінологічної характеристики особи злочинця, яка скоює насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості, жертви таких посягань і детермінацію насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості.

У підрозділі 2.1 «Кримінологічна характеристика особи злочинця, яка скоює насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» розглянуто комплекс соціально-демографічних, індивідуальних морально-психологічних і кримінально-правових ознак особи злочинця. Відображено результати досліджень статевих, вікових, освітніх характеристик особи злочинця, його способу життя, соціального стану, рівня забезпечення. Досліджено обставини, які впливають на скоєння злочину, місце його вчинення та мотиви, якими керуються злочинці. Особлива увага присвячена стану особи злочинця у момент учинення кримінального правопорушення. Виокремлено найбільш специфічні риси кримінологічного портрета «сільських» злочинців порівняно з характеристикою особи «міського» злочинця, а саме: підвищена частка осіб старшого віку, нижчий загальноосвітній рівень, велика питома вага осіб, які вчинили злочини в стані сп'яніння.

За результатами здійснених досліджень у межах підрозділу сформовано портрет середньостатистичного насильницького злочинця в сільській місцевості – це чоловік близько 30-ти років, місцевий житель, громадянин України, з середньою чи професійно-технічною освітою, знайомий з жертвою, який зловживає алкоголем, може агресивно реагувати на зауваження чи непорозуміння, не має постійного джерела доходів, не працює, з нестабільним матеріальним становищем.

У підрозділі 2.2 «Кримінологічна характеристика жертви насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» проаналізовано особливості жертв насильницьких злочинів проти життя та здоров'я людини у сільській місцевості. Здійснено їх кримінологічну характеристику. Висвітлено наявні відмінності між жертвами кримінального насильства у містах і селах. З точки зору інформаційного значення, всіх потерпілих поділено на три групи: зацікавлені у повідомленні інформації, байдужі, зацікавлені в приховуванні інформації про злочин. Виокремлено причини, з яких потерпілі не повідомляють про злочини, а саме: страх помсти,

наявність випадків, коли потерпілий та злочинець родичі, близькі знайомі, сусіди, невіра в здатність правоохоронних органів виявити злочинця, складність кримінально-процесуальних процедур та ін.

Окрему увагу приділено латентній віктимізації та поведінці жертв насильницьких злочинів. Установлено обставини, які породжують латентну віктимізацію у сільській місцевості та злочинності в цілому. Емпіричні дослідження доводять, що недовіра селян до правоохоронних органів є основним фактором, який перешкоджає їм повідомляти про скоєні насильницькі діяння до компетентних органів. Також наведено перелік категорій громадян, які найчастіше стають жертвами насильницьких діянь. Установлено, що злочини проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості рідко скоюють проти незнайомих осіб, а провокуюча поведінка жертви часто виступає обставиною вчинення кримінального правопорушення.

У підрозділі 2.3 «Детермінація насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» на основі проведених емпіричних досліджень, узагальнень наукової літератури та практики правоохоронних органів виокремлено детермінанти, що визначають розвиток і поширення насильницької злочинності у сільській місцевості.

Наявна в державі соціально-економічна ситуація певною мірою слугує поширенню окремих детермінантів насильницької злочинності. Отримані результати доводять, що майже половина вчинених кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості скоєна особами без постійних джерел прибутків, безробітними або працездатними, які не працюють, не навчаються. Реальне безробіття у сільській місцевості у рази перевищує офіційні дані.

Визначено, що не менш важливим детермінантом є рівень поширення споживання алкогольних напоїв і культура такого споживання. Дослідження підтверджують, що сільську місцевість спіткала справжня алкогольна катастрофа: пияцтво в сільській місцевості охопило практично всі групи сільського населення. Масштабне поширення цієї проблеми у сільській місцевості становить для суспільства цілком реальну кримінологічну та соціальну небезпеку.

Фактори, які найбільше впливають на збільшення насильницької злочинності у сільській місцевості, – це значний відсоток безробітних (38,3%), алкоголізація населення (34%), відсутність постійних джерел доходів (27,7%), вплив (негативний) засобів масової інформації (13%), наркотизація неповнолітніх і молоді (11,7%), неповні сім'ї, зокрема у зв'язку із міграцією на заробітки за кордон (11,3%), різке майнове розшарування суспільства (8,3%), відсутність стійких моральних переконань (7%).

Сформовано завдання, на які слід насамперед спрямувати зусилля для зниження насильницької злочинності у сільській місцевості, а саме: протидія

широкомасштабній алкоголізації сільського населення, вирішення питання культурного проведення дозвілля молоддю, створення нових робочих місць для працездатного населення, які б дали змогу матеріально забезпечити життєдіяльність у селі.

У розділі 3 «Система запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості», який охоплює три підрозділи, висвітлено питання організації ефективної протидії насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості.

У підрозділі 3.1 «Рівні запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» підтверджено доцільність комплексного застосування запобіжних заходів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Під запобіганням злочинності запропоновано розуміти не тільки соціальну політику держави, але й діяльність недержавних організацій, громадських об'єднань, місцевих громад і конкретних осіб, спрямовану на усунення причин, що породжують або сприяють злочинності.

Суб'єктами запобігання насильницьким злочинам визнано: правоохоронні органи (міліція, прокуратура, суд), окремі органи державного та місцевого управління (органи освіти, культури, служби у справах дітей); громадські організації; місцеві громади та окремі громадяни.

У підрозділі 3.2 «Віктимологічна профілактика як перспективний напрям запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» обґрунтовано позицію, відповідно до якої віктимологічна поведінка особи може значно впливати на скоєння злочину. Тому віктимологічну профілактику виокремлено самостійним напрямом запобігання насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості.

Аргументовано доцільність здійснення такого виду запобігання. Під віктимологічною профілактикою запропоновано розуміти діяльність суб'єктів запобігання злочинності щодо недопущення діянь з боку можливих жертв злочинів, які б призводили до вчинення суспільно небезпечних діянь.

У підрозділі 3.3 «Координація превентивної діяльності органів МВС з іншими суб'єктами запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості» розглянуто форми, способи та методи діяльності суб'єктів запобігання злочинності. Проаналізовано повноваження й функції правоохоронних органів і структурних підрозділів МВС, які викривають основну кількість злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості: служба дільничних інспекторів міліції, карний розшук, кримінальна міліція у справах дітей та ін. Визначено напрями їх

діяльності, а також обставини, які найбільше ускладнюють проведення запобіжної діяльності.

Обґрунтовано необхідність залучення громадян до превентивної діяльності. Хоча запобігання злочинам залишається пріоритетним завданням правоохоронних органів, проте залучення громадськості дасть змогу більш ефективно організувати роботу та вивільнити додаткові ресурси (і людські, і матеріальні) для вирішення інших, не менш важливих, службових завдань правоохоронців. Правильно налагоджена співпраця з громадськістю в процесі запобігання насильницькій злочинності стимулюватиме підвищення довіри громадян до правоохоронних органів. Визначено, що ефективна координація діяльності суб'єктів запобігання насильницькій злочинності – це запорука результативної боротьби зі злочинністю.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволило сформулювати основні висновки, які мають наукове та практичне значення:

1. Питома вага насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості переважає відповідні показники міської. В середньому така перевага у загальній структурі злочинності становить майже 100%. Вказані результати досліджень дають нам підстави стверджувати, що боротьба з насильницькими злочинами у сільській місцевості посідає пріоритетне місце.

2. У сільській місцевості серед злочинів проти життя та здоров'я особи найбільш поширене умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України). Це суспільно небезпечне діяння охоплює близько половини питомої ваги у вказаній злочинності. Такі дані підтвердились в обраних областях упродовж досліджуваних років.

3. Найбільш суспільно небезпечні насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості такі: умисні вбивства та тяжкі тілесні ушкодження, подружні вбивства переважно вчиняються без вираженого мотиву. Для цієї групи характерно те, що насильницька спрямованість особи виникає спонтанно, внаслідок ситуаційних конфліктів чи впливу алкогольних напоїв.

4. Розроблено сучасний кримінологічний портрет насильницького злочинця у сільській місцевості – це чоловік близько 30-ти років, місцевий житель, громадянин України, з середньою чи професійно-технічною освітою, знайомий з жертвою, який зловживає алкогольними напоями, може агресивно реагувати на зауваження чи непорозуміння, не має постійного джерела доходів, не працює, з нестабільним матеріальним становищем.

5. Кримінологічні портрети злочинця та жертви насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості часто збігаються, за

винятком того, що жертви характеризуються дещо старшим віком і більшою кількістю осіб жіночої статі. Жертви насильницьких злочинів у сільській місцевості характеризуються так: вони переважно знайомі або спільно проживали зі своїми кривдниками; більше схильні до самостійного вирішення конфліктів, ніж до звернення по допомогу до правоохоронних органів (33%); більша половина жертв перед злочином вживала спиртні напої (часто зі своїми кривдниками); вчинення стосовно них злочину супроводжувалося провокуючою поведінкою з їхнього боку (21,3%). Зважаючи на значне поширення побутової насильницької злочинності в сільській місцевості, тут частіше, ніж у місті, потерпілі – члени сім'ї злочинця та інші родичі, сусіди, знайомі. В зв'язку з цим у селі більш високий рівень латентної віктимізації порівняно з містом.

6. Основними детермінантами насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості є:

- відсутність постійних джерел доходів. Безробіття має довгострокові наслідки економічного, соціального та кримінологічного характеру. Тривало непрацююча людина втрачає здатність і бажання до систематичної старанної праці, самодисципліни та може поповнити ряди криміногенно активних громадян. Саме ж собою безробіття не може слугувати визначальною причиною поширення злочинності. Проте відсутність постійних джерел доходів надає їй (злочинності) більш насильницького характеру;

- алкоголізація, наркотизація, маргінальність населення. Розширення прошарку неадаптованого до законослухняності населення, поширення кримінальних поглядів і субкультури, а з нею – стереотипу міжособистісних стосунків, які засновані на зневажанні особи, насильства і зловживання спиртними напоями, породжують конфліктність, агресивність, часто насильницький спосіб урегулювання конкретних життєвих ситуацій;

- наднормове зображення у засобах масової інформації, на телебаченні культури сили, насильства, що породжує вседозволеність, виправдовує незаконну поведінку у суспільстві.

7. Серед суб'єктів запобігання злочинності особливе місце належить органам Міністерства внутрішніх справ, які не тільки здійснюють спеціальні запобіжні заходи, а й забезпечують їх проведення іншими спеціальними органами та установами, створюють для цієї діяльності сприятливі умови та використовують їх можливості. З метою підвищення якості запобігання злочинам пропонуємо 50% від чисельності штату помічників дільничних райвідділів МВС, які обслуговують сільську місцевість, обирати за поданням місцевих громад. Такі правоохоронці мають керуватися чинним законодавством і підпорядковуватися керівництву РВ (Г)УМВС. В основу слід покласти існуючий адміністративно-територіальний устрій України. Запровадження такого інституту дало б змогу більш якісно організувати

роботу із запобігання насильницьким злочинам, вчинюваним у сільській місцевості, оскільки саме у селі внаслідок сформованого життєвого устрою людей місцеві жителі володіють подекуди набагато детальнішою інформацією про порушників закону та мають оперативну можливість перешкодити вчиненню насильства чи повідомляти правоохоронні органи.

8. Для покращення превентивної діяльності органів МВС з іншими суб'єктами запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості необхідно спільно координувати свої зусилля. Загалом усім структурним підрозділам МВС слід активно залучати до запобігання громадян. Хоча і запобігання злочинам залишається пріоритетним завданням правоохоронних органів, однак, ми переконані, що залучення громадськості дасть змогу більш ефективно організувати роботу та вивільнити додаткові ресурси (і людські, і матеріальні) для вирішення інших, не менш важливих, службових завдань правоохоронців. Взаємодію міліції з місцевими громадами та окремими громадянами слід здійснювати і безпосередньо з конкретними особами, і з допомогою учителів школи, працівників органів місцевого самоврядування, соціальних служб та ін. Доцільно було б створити умови для повсякденного пропагування ідеї правового суспільства. Правильно налагоджена співпраця з громадськістю в процесі запобігання насильницькій злочинності стимулюватиме підвищення рівня довіри громадян до правоохоронних органів. Сьогодні підвищення довіри до правоохоронців – нагальне питання, яке потребує якнайшвидшого вирішення.

9. Проведене дослідження дозволило сформулювати підходи до організації запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості на загальнодержавному рівні та в роботі органів МВС. А саме: на загальнодержавному рівні – покращення соціально-економічного становища українських селян та антиалкогольна пропаганда, у роботі органів МВС – підвищення мобільності працівників, які обслуговують сільську місцевість, вивільнення достатнього часу для проведення превентивних заходів і зміна системи оцінки ефективності роботи практичних підрозділів.

10. З метою підвищення запобіжної функції кримінального закону та належної кваліфікації суспільно небезпечних діянь вважаємо за доцільне доповнити чинний КК України ще однією обставиною, що обтяжує покарання. Ідея такого запровадження така: особа, яка вчиняє злочин насильницьким способом, становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки має основною метою спричинення: а) фізичних; б) психічних страждань; в) смерті іншим. Отже, дії таких осіб потребують належної кримінально-правової кваліфікації. До них необхідно застосовувати суворіші покарання, що також сприятиме покращенню запобіжної функції кримінального закону. Отож, пропонуємо внести зміни до п. 10 ч. 1, ст. 67 КК України та викласти пункт 10 у такій

редакції: *«вчинення злочину насильницьким способом або з особливою жорстокістю».*

Також, на нашу думку, доцільно доповнити ст. 67 КК України приміткою для усунення неоднозначного розуміння насильницького способу.

Пропонуємо викласти у такій редакції: *«Примітка: 1. Вчинення злочину насильницьким способом визнається у тому випадку, коли його скоєння супроводжувалося застосуванням насильства.*

2. Насильство – це умисне суспільно небезпечне діяння з метою завдання фізичних, психічних страждань чи смерті іншій людині».

Висловлюємо сподівання, що наукові пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, допоможуть досягти головної мети роботи – мінімізації насильницької злочинності у сільській місцевості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шевчук Т. І. Особливості кримінологічної характеристики особи, яка скоює насильницькі злочини у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Митна справа. – 2011. – № 4 (76). – Ч. 2. – С. 210–214.

2. Шевчук Т. І. Кримінологічні проблеми розвитку молоді в українському селі / Т. І. Шевчук // Митна справа. – 2011. – № 5 (77). – Ч. 2. – С. 101–106.

3. Шевчук Т. І. До проблеми латентності насильницьких злочинів у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1070–1074. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12stiucm.pdf>

4. Шевчук Т. І. Особливості детермінації насильницьких злочинів у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2012. – Випуск № 1. – С. 451–459.

5. Шевчук Т. І. Запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 1 (39). – С. 189–193.

6. Шевчук Т. И. Минимизация насильственной преступности против жизни и здоровья человека / Т. И. Шевчук // Международный научно-исследовательский журнал. – 2013. – № 5 (12). – Ч. 3. – С. 23–24.

7. Шевчук Т. И. Предупреждение уголовного насилия в семье: опыт зарубежных стран / Т. И. Шевчук // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/109-9352>

8. Шевчук Т. І. Органи внутрішніх справ як суб'єкт запобігання злочинності / Т. І. Шевчук // Проблеми державотворення та правотворення

в Україні: матеріали II Регіонального круглого столу. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 472 с. – С. 454–458.

9. Шевчук Т. І. Взаємодія ОВС із суб'єктами запобігання злочинності / Т. І. Шевчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 284 с. – С. 262–264.

10. Шевчук Т. І. Пияцтво як кримінологічна проблема села / Т. І. Шевчук // Теоретико-практичні механізми розбудови правової держави: матеріали Всеукраїнської конференції науковців та практиків; Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». – Львів, 2011. – Ч. 2. – 116 с. – С. 91–92.

11. Шевчук Т. І. Шляхи запобігання насильницьким злочинам у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: міжнародна науково-практична конференція. – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 2. – 116 с. – С. 22–24.

12. Шевчук Т. І. Світовий досвід мінімізації побутового насильства / Т. І. Шевчук // Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 2. – 116 с. – С. 69–70.

13. Шевчук Т. І. Напрями вдосконалення законодавства щодо мінімізації злочинності / Т. І. Шевчук // Пріоритетні напрями розвитку законодавства України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 листопада 2011 р.). – Запоріжжя: Істина, 2011. – Ч. 3. – 108 с. – С. 84–86.

14. Шевчук Т. І. Бідність чи багатство, що детермінує злочинність? / Т. І. Шевчук // Напрями вдосконалення правового регулювання суспільних відносин: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 27–28 грудня 2011 р.). – К.: Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т. 2. – 88 с. – С. 64–65.

15. Шевчук Т. І. Кримінологічна характеристика жертв насильницьких злочинів у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (28 вересня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – 264 с. – С. 247–250.

16. Шевчук Т. І. Напрямки координації превентивної діяльності ОВС у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Міжнародна науково-практична конференція (Ужгород, 30–31 березня 2013 р.). – Херсон: Гельманевтика, 2013. – 256 с. – С. 208–210.

АНОТАЦІЯ

Шевчук Т. І. Кримінологічна характеристика та запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2013.

Дисертаційна робота – комплексне науково-практичне дослідження насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості. Здійснено детальну кримінологічну характеристику вказаної злочинності. Виокремлено її сучасний стан, основні кримінологічні показники, особливості та відмінності від міської насильницької злочинності. Досліджено особу насильницького злочинця та жертви таких посягань у сільській місцевості. Визначено основні детермінанти, що впливають на поширення насильства у сільській місцевості.

На основі здійснених досліджень сформульовано напрями організації системи запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я у сільській місцевості. Виокремлено основні проблеми, на які потрібно зосередити увагу органів влади, правоохоронних органів і суспільства, а також запропоновано шляхи їх вирішення з метою мінімізації насильницької злочинності в державі.

Ключові слова: насильство, насильницька злочинність, злочини проти життя та здоров'я, кримінологічна характеристика, детермінанти, запобігання.

АННОТАЦИЯ

Шевчук Т. И. Криминалогическая характеристика и предупреждение насильственных преступлений против жизни и здоровья человека в сельской местности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2013.

Диссертация является комплексным научно-практическим исследованием насильственных преступлений против жизни и здоровья человека в сельской местности. Проведен подробный криминологический анализ указанной преступности. Выделены ее современное состояние, основные криминологические показатели, особенности и отличия от городской насильственной преступности. Исследованы личность насильственного

преступника и жертвы таких посягательств в сельской местности. Определены основные детерминанты, влияющие на распространение насилия в сельской местности.

На основании проведенных исследований сформулированы направления организации системы предотвращения насильственных преступлений против жизни и здоровья человека в сельской местности. Выделены основные проблемы, на которые нужно сосредоточить внимание органов власти, правоохранительных органов и общества, а также предложены пути их решения с целью минимизации насильственной преступности в государстве.

Ключевые слова: насилие, насильственная преступность, преступления против жизни и здоровья, криминологическая характеристика, детерминанты, предотвращения.

ANNOTATION

Shevchuk T. I. Criminological characteristics and preventing violent crimes against life and health in rural areas. – Manuscript rights reserved.

Thesis for the degree of the Candidate of Legal Sciences on the speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2013.

The dissertation is a complex scientific and practical research of violent crimes against life and health in rural areas. Investigated detailed description of the specified criminological crime. Selects its current condition, the main criminological performance, features and differences from city violent crime. Investigated the person of violent criminal and the victim of such crimes in the countryside. Defined the main determinants that influence the spread of violence in the rural areas.

Based on the research results formulated directions organization of system preventing violent crimes against life and health in rural areas. Singled out the main problems that need to focus on government, law enforcement and society as well as proposed solutions to minimize violent crime in the country.

Key words: violence, violent crime, crimes against life and health, criminological characteristics, determinants and prevention.